

Kaskadirajuće smanjenje upotrebe energije

Article by Swen Ore

March 13, 2026

Trenutni manjak energije u Evropskoj uniji najverovatnije nije privremen, a najsiromašnijima u Evropi to najteže pada. Koliko god to pokušavale, vlade država članica neće moći da reše ovaj problem oslanjajući se na nova fosilna goriva, nuklearnu energiju i ponovo aktivirajući termoelektrane koje sagorevaju ugalj. Moraće da pronađu načine da evropska društva troše manje energije. Sven Ore razmatra koncept „energetske trezvenosti“ i istražuje kontrolisano racionisanje, te progresivnu naplatu za upotrebu energije, kao načine upravljanja smanjenjem upotrebe energije, koji su i dalje socijalno pravedni.

Kako je prekinuto dostavljanje ruskog gasa Evropi i preči nadolazeća energetska kriza, racionisanje energije se vraća iako se to radi krišom. Kako bi se izbegao sukob sa ideološkim temeljima našeg društva, koje je naviklo na obilje, verovatnije je da ćemo čuti izraze poput „smanjenje potrošnje“, „upravljanje potražnjom“, „dovoljnost“, pa čak i „energetska trezvenost“.

Ali, šta zapravo znači energetska trezvenost? I, čak i ako ostane donekle tabu tema, da li principi ograničenog racionisanja mogu da ponude alternativu trenutno rastućem energetskom siromaštvu, koje se javlja usred ekoloških kriza?

Termin „trezvenost“ ima posebno značenje za ekologe. Za filozofa Ivana Ilića, radikalnog mislioca, čiji su tekstovi inspirisali novonastali pokret političke ekologije, trezvenost prenosi antiproduktivističko shvatanje društva, koje se zasniva na etici „zajedništva“ (conviviality), koja podstiče ljude da održavaju nezavisne i kreativne odnose jedni s drugima, kao i sa svojom okolinom. Kako je napisao u knjizi „Alatke za zajedništvo“ (*Tools for Conviviality*) 1973. godine: „Ljudi će ponovo da otkriju radosti trezvenosti i koliko može da bude oslobađajuća štednja, isključivo ako ponovo nauče da zavise jedni od drugih, a ne od energetskih sluga“.

Kada se primeni na energiju, trezvenost prikazuje dugoročnu političku viziju društva koje je osnaženo da izađe iz ciklusa ponavljanih kriza tako što će postati manje zavisno od energije. To ne znači jednostavno reći da „mi“ treba da trošimo manje, kao da društvene nejednakosti ne postoje. Naprotiv, ona nas izaziva da postignemo strukturne promene u korišćenju energije, koje su istovremeno demokratske i društveno pravedne.

Trezvenost ili dovoljnost?

Na prvi pogled, korišćenje termina trezvenost može se pomešati sa borbom protiv alkoholizma. To je lično iskusio francuski zeleni mislilac Lik Semal, jedan od autora značajne knjige „*Sobriété énergétique*“, tokom svojih prvih sastanaka sa lokalnim organizacijama. Ali, kada se nesporazum otkloni, metafora ostaje. Kao i sa alkoholom, kao civilizacija imamo žeđ za energijom. I jedno i drugo treba da se proizvode na pravi način, da se pažljivo biraju i konzumiraju u umerenim količinama, a, kao i alkohol, zloupotreba energije može biti razorna za fizičko okruženje i društvene strukture.

U engleskom govornom području, termin „energetska dovoljnost“ se češće koristi od „trezvenosti“. Za

potrebe ovog teksta, oba termina će se smatrati jednakim. Oba pojma prikazuju potrebu da se kaže „dosta je” i da se stvori alternativa nezasiťoj potrošnji i rasipanju energije u našim društvima.

Proizvodnja i potrošnja energije u Francuskoj, što uključuje i utelovljenu energiju uvoza, neprekidno raste od 1945. godine. Različite politike za upravljanje energijom su isprobavane od 90-ih godina 20. veka, pa čak i ranije, ako se uzmu u obzir kampanje protiv rasipanja iz 70-ih godina, ali te politike su se ili fokusirale isključivo na energetska efikasnost ili su bile samo performativne politike.

Ista je priča i za energetske politike Evropske unije. Istraživačica Marija Edvardson, 2012. godine, nije uspjela da pronađe nijedan tekst Evropske komisije koji se direktno bavi konceptima energetske trezvenosti ili dovoljnosti². Deluje kao da se malo toga promenilo od tada. Čak i kada se ti pojmovi jave, njihova upotreba odražava zabunu sa idejom energetske efikasnosti.

Dominantni diskurs o štednji energije je i dalje duboko ukorenjen u paradigmi rasta, gde su tehničke inovacije dominantne. To najjasnije izražava uticajan rad američkog društvenog teoretičara Džeremija Rifkina o „trećoj industrijskoj revoluciji”. Prema njegovim predviđanjima, tehnologija interneta i obnovljivi izvori energije omogućiće stotinama miliona ljudi da proizvode sopstvenu zelenu energiju. Ove decentralizovane infrastrukture zameniće naše zastarele sisteme, koji se zasnivaju na nuklearnoj energiji, gasu i uglju. Ovaj novi svet međusobno povezanih tehnologija stvoriće milione poslova i „bezbroj novih dobara i usluga”, čime će se prouzrokovati ekonomski rast.

U ovom kontekstu, štednja energije se posmatra kao mogućnost koja nam je otvorena tehničkim inovacijama, kojima mogu da se smanje troškovi proizvodnje i da se ubrza razvoj novih tehnologija, čime bi se prešlo ka dekarbonizovanoj ekonomiji. Energetska efikasnost dalje pomera granice rasta, što na kraju dovodi do veće svetske potrošnje energije. Upravo ova logika je navela francuskog predsednika Emanuela Makrona da u februaru 2022. godine izjavi da Francuska mora da „raste u trezvenosti” kako bi smanjila potrošnju energije za 40 odsto. On je naveo da se to može postići „bez samoodricanja”, pomoću „inovacija i transformacije naših industrijskih procesa”.

Za ekologe poput Lika Semala, ovo ne podstiče nastanak društva o kojem su sanjali. Energetska dovoljnost za kakvom teže jeste politička. Ona se tiče pravedne raspodele napora u smanjenju potrošnje energije, a ne razvoja tehnoloških inovacija. Za njih, dovoljnost znači preispitati svetske zahteve energije. Da bismo to postigli, moramo, takođe, da preispitamo i ekonomske temelje naših demokratija.

„Prirodni ugovor” kao dodatak društvenom ugovoru

U kapitalističkim demokratijama, pristup energiji izražava se ili kao pravo za najsiromašnije ili kao sloboda koju najbogatiji mogu da priušte. Kao takvi, napori da ove demokratije postanu više zelene, što podrazumeva usvajanje politika koje smanjuju globalnu potrošnju energije, izazivaju osećaj nesigurnosti kod nekih, a kod drugih osećaj da su njihove slobode i način života ugroženi. Energetska trezvenost, stoga, zahteva da se društveni ugovor revidira kako bi ograničenje resursa konačno bilo uzeto u obzir i kako bi se kolektivno definisalo šta zapravo znači da je nečega „dovoljno”. Filozof Mišel Ser ovo naziva „prirodnim ugovorom”.

Cilj je da se smanje nejednakosti, što je postignuto stvaranjem novih mehanizama solidarnosti, koji se zasnivaju na oskudici resursa, a ne na njihovom izobilju. Ideja dovoljnosti predstavlja izazov koji rasprave o energiji može načiniti opipljivijim i zahteva preispitivanje pojmova jednakosti i pravde kroz prizmu potrošnje energije.

Svrha takve politike je da se na demokratski način predvidi ono što ekonomista Kristijan Arnsperger i filozof Dominik Borg opisuju kao „prisilni povratak na dovoljnost, koristeći nejednake i nasilne metode, koje uništavaju autentično ljudsko dostojanstvo”. Drugim rečima, rast energetske siromaštva u trenutnoj krizi.

Racionisanje i kolektivna dovoljnost

Evropska istorija pokazuje mnoge primere politika kontrolisanog racionisanja, bilo tokom ratova ili tokom ekonomskih šokova nastalih zbog nafte. Matilda Zuba³, čije nalaze autor ovde sumira i parafrazira, opisuje politike racionisanja u Francuskoj tokom Prvog i Drugog svetskog rata, kao i u Holandiji tokom naftne krize 1973. godine. Vlade su sasvim sposobne da odlučno i pravedno intervenišu na tržištu kada je to potrebno. Međutim, građani te politike isključivo prihvataju ukoliko mogu da obezbede pravednost za najsiromašnije i sigurnost za najbogatije.

U Francuskoj se racionisanje i dalje povezuje sa nemačkom okupacijom tokom Drugog svetskog rata, kada je korišćena kao deo sistema uspostavljanja nemaštine. Ali, francusko iskustvo racionisanja⁴ dvadeset pet godina ranije, tokom Prvog svetskog rata, pokazuje kako se ona, takođe, može koristiti za borbu protiv socijalne nepravde i prekomerne potrošnje.⁵

Rat je 1915. godine izazvao inflaciju cena prehrambenih proizvoda i uglja. Prvi korak vlade u pokušaju da se to reši uključivao je obavezivanje trgovaca da u izlozima, pored sopstvenih, istaknu i prosečne cene hrane. Međutim, troškovi su nastavili da se povećavaju, a tenzije u stanovništvu su se pojačavale. Kao reakcija na ovo, vlada je 1916. godine odlučila da postavi gornje granice cena, prvo za šećer i ugajl, a zatim postepeno i za druge osnovne namirnice. No, čak ni to nije uspelo da suzbije sve veće nejednakosti.

Godinu dana kasnije, Parižani su zahtevali od vlade da ode korak dalje i uvede racionisanje uglja. Uprkos početnom otporu većine u skupštini, doneta je odluka da se ograniči količina koju više klase mogu da kupe, čime je obezbeđen pristup svima. Ova politička odluka bila je dobro prihvaćena od strane javnosti koja više nije mogla da priušti resurs koji je postao redak i previše skup. Značajno je napomenuti činjenicu da je vlada tek kao poslednju meru i pod pritiskom javnosti uvela određivanje cena i količina.

Kako bi se sprovelo racionisanje uglja, bilo je neophodno uraditi značajnu administrativnu reorganizaciju. Ministarstvo naoružanja je određivalo nacionalnu raspodelu uglja putem Nacionalne kancelarije za ugajl, koja je zatim organizovala distribuciju na nivou departmana. Ključni princip ovog pristupa je bio „jedna vatra po domaćinstvu”, što je, naravno, bio metod da uskrati mogućnosti bogatih. Domaćinstva sa više članova mogla su dobiti blago uvećane količine uglja, što je, uglavnom, išlo u korist radničke klase.

Političke rasprave u parlamentu i senatu o uvođenju racionisanja uglja sukobile su interese uglavnom ruralnih proizvođača i vlasnika sa interesima mahom urbanih potrošača i radnika. Na kraju je ova javna intervencija u tržištu i u privatnoj sferi uspela da ublaži raskole u društvu i da očuva zajedništvo do kraja rata.

Racionisanje je bilo karakteristično i za naftne krize 70-ih godina prošlog veka. Kada je izbio Jomkipurski rat 1973. godine, OPEK je uveo naftni embargo na zemlje koje su podržavale Izrael, što je uključivalo i Holandiju. Cene nafte su se učtverostručile kao posledica, a holandske vlasti morale su brzo da reaguju. Od novembra 1973. godine, nedeljom je bila zabranjena vožnja privatnih automobila. U januaru 1974. ova zabrana je zamenjena racionisanjem nafte putem sistema kupona. Cilj ove mere, koju su podržale naftne kompanije i vlada Den Uyla, bio je smanjenje potražnje u skladu sa padom

uvoza, odnosno za 30 procenata. Međutim, racionisanje je ukinuto nakon mesec dana kada se uvoz nastavio. Vlada je, ograničavanjem brzine na putevima, potom nastavila svoj program smanjenja potrošnje energije.

U našem trenutnom kontekstu, pretpostavka da bi racionisanje energije uspešno predvidelo iscrpljivanje nafte, smanjilo emisije gasova sa efektom staklene bašte i ograničilo ljudske aktivnosti, koje uzrokuju gubitak biodiverziteta, potpuno je razumna. Ali, koliko bi bilo izvodljivo da se uvede racionisanje energije izvan ratnog stanja ili aktivne krize? Kontekst iznad predstavljenih istorijskih primera se razlikuje od našeg trenutnog na barem dva načina. Prvo, ekološka kriza nije privremena. Cilj uvođenja politike dovoljnosti bio bi da se uspostavi „nova normalnost“. Drugo, danas je zavisnost od energije veća nego ikada ranije. Posebno, izgleda da je nafta nemoguća za zamenu u transportnom sektoru ukoliko se ne pokrenu duboke promene u infrastrukturi i uslugama mobilnosti.

Od energetske krize ka „novo normalnosti“

Kada se vratimo u sadašnjost, poremećaji snabdevanja Evrope ruskim gasom su izazvali značajan porast cena. Ovaj rast cena je najviše pogodio najranjivije slojeve društva i primorao vlade EU da preduzmu niz hitnih mera, kao što su ograničavanje cene energije, smanjenje stope PDV-a, porezi na dodatni profit, vanredni porezi na energetske kompanije, uvođenje i subvencionisanje socijalnih davanja za porodice koje imaju srednje-niži nivo prihoda i energetske dodaci za domaćinstva i preduzeća.

Zajednička osobina svih ovih mera jeste da se one isključivo fokusiraju na cene dok se količina i upotrebe ne dovode u pitanje. Ne pravi se razlika između zagrevanja vode za tuširanje i za privatni bazen, niti između kilometra koji se pređe na putu do posla i onog koji se pređe iz turističkih razloga. Upravo to je srž problema. Kako da se opravdaju subvencionisanja kilovat-časnova koji su iskorišćeni u besmislene ili čak u raskošne svrhe? Kako možemo da pristanemo da kolektivno plaćamo za prakse koje su nespojive sa našim ekološkim obavezama?

Rešenje za ovaj problem jeste progresivna tarifa na energiju, koja nam omogućava da diferenciramo različite upotrebe. U ovom sistemu, prvi potrošeni kilovat-časovi su jeftini, a zatim cena raste u fazama. Progresivna tarifa tako garantuje zadovoljenje osnovnih potreba, dok veliki potrošači posebno plaćaju. Poznata izreka politikologa i novinara Pola Ariesa objašnjava ovaj pristup – *besplatna upotreba i skupa zloupotreba*.

Nije tajna da potrošnja energije, a time i emisije CO₂, kao i drugi ekološki uticaji, raste sa prihodima. Stoga, progresivna tarifa je ujedno i socijalna tarifa. Kako bi očuvali i povećali našu kolektivnu moć za dostojan život, ovaj princip se može primeniti i na preduzeća i industrije na osnovu njihovog uticaja na ekologiju, društvo i ekonomiju.

Prilikom intervjua sa ljudima koji nevoljno podnose energetska ograničenja u svom svakodnevnom životu, Lik Semal je otkrio da objašnjavanje ovog koncepta ponekad dovede do toga da oni preokrenu društvenu stigmju, koja se povezuje sa ovim pitanjem: „Prekomerna potrošnja je privilegija bogatih, dok ograničavanje može biti vrlina najsiromašnijih. Tako se politički rađa ideja ekoloških nejednakosti, koja ide ruku pod ruku s kritikom ekonomskih nejednakosti“.

Još radikalniji način da se energija pravedno raspodeli jeste putem ličnih kvota. Politički analitičar Dejvid Fleming je 1996. godine predložio sistem domaćih trgovinskih kvota (Domestic Tradable Quotas). Prema ovom predlogu, na nacionalnom nivou se određuje karbonski budžet, zatim se on deli na pojedinačna prava na emisije. Svi bi u datom društvu dobili prava na emisije potrebne za kupovinu goriva ili električne

energije, što bi se ostvarivalo uz uobičajeno novčano plaćanje. Bilo bi dozvoljeno prodati i kupiti, ali ne bi mogla da se izdaju nova prava na emisije, čime bi se prouzrokovao efekat redistribucije.

Razvijene su brojne varijante ove ideje, uključujući i ličnu trgovinu ugljenikom, lične dozvole za ugljenik i trgovinu emisijama konačnih korisnika. Predlozi za ovakve šeme su čak i izazvali značajno interesovanje Vlade Velike Britanije početkom ovog veka. Međutim, tokom nemira i finansijske krize 2008. godine, britanska vlada je izjavila da je to „preuranjena ideja“ i odustala od nje.

Kaskadirajuće smanjenje upotrebe energije

Paradoksalno, čini se da što više dato društvo troši energiju, to su ljudi manje svesni njene materijalnosti. Obilje energije pretvara upravljanje energijom u privatno pitanje, dok njena nestašica energiju vraća u političko pitanje. U igri sa nultom sumom, potrošnja jedne osobe može da bude urađena na račun druge. Ova međuzavisnost predstavlja prvu fazu politizacije.

Ipak, društveni ugovor neće biti dovoljan. Pristup postepenog smanjivanja količina agregata zahteva vrstu „prirodnog ugovora“. Kako priroda, nažalost, ne može da sama sebe zastupa, granice bi morale da se postave umesto da ih nametne neko spolja. Međutim, upravo je svrha političkih institucija da organizuju i odrede raspodelu, kao i da odrede potrebu i da postave prioritete u korišćenju.

Drastična ograničenja putovanja, uvedena tokom pandemije kovida-19, pokazala su da je moguće da se ove politike brzo sprovedu, ali i da takve mere ističu nejednakosti u društvu koje mogu da spreče ljude da ih prihvate. Dugotrajne i efikasne politike racionisanja je moguće realizovati ako se uzmu u obzir iskustva grupa koje se svakodnevno suočavaju sa oskudicom. Ukoliko se uspostavljanje pravednih i ujedinjenih mehanizama za organizovanje energetske racionisanja (poput progresivnih energetskih tarifa) završi neuspešno, može da dođe do široko rasprostranjenih društvenih sukoba izazvanih nestašicama.

U trenutku pisanja ovog teksta, rat u Ukrajini dovodi do velike energetske krize. Dok države usvajaju mere za podršku ljudi sa niskim prihodima, jasno je da se ovde ne radi samo o pitanju cene, već i o korišćenju i snabdevanju, što donosiće politika usmerava ka racionisanju. U Francuskoj, termin „*sobriété*“ više nije ružna reč. Sam predsednik Emanuel Makron obećao je „*plan de sobriété énergétique*“ kojim će se odvojiti od ruskog gasa u julu 2022. godine.

Još jednom, politike dovoljnosti se sprovode kao odgovor na krizu. U knjizi *Sobriété énergétique* autori postavljaju pitanje da li su naše demokratije zaista sposobne da proaktivno izaberu energetske dovoljnosti kao sredstvo kojim će se ostvariti istinski ekološko društvo. Međutim, ne može da se spori da je energija predmet demokratske debate. Zabrinutost za današnju cenu energije ne bi smela da zaseni dve velike krize, koje su pred nama: krhkost načina kojim se snabdevamo energijom i potrebu da se organizuje velika energetska revolucija, koja će nužno podrazumevati dovoljnost.

Korišćenje energije, kao ograničenog resursa, trebalo bi da doprinese opštem svetskom dobru. Izgradnja sistema raspodele energije, koji će napraviti razliku između načina korišćenja, najbolji je način da se istovremeno odgovori na rast cena energije i njenu prekomernu potrošnju. Kako piše ekološka sociološkinja Matilda Zuba: „Nezamislivo? Neizvodljivo? Ne baš, u stvari smo to već radili ranije“.

Swen Ore is foresight advisor at the Belgian green think tank Etopia.

Published March 13, 2026

Article in Serbian

Translation available in English, French, Italian

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/kaskadirajuce-smanjenje-upotrebe-energije/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.

Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.